

ЯВИЩЕ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ЕНАНТИОСЕМІЇ (емоціонально-оцінної оцінки ідіоми)

О. Тихонова

Фразеологія як мовне явище привертає увагу мовознавців світу з середини 19 ст. Фразеологія була розглянута з різних боків, але незважаючи на значні досягнення у вивченні фразеології багато проблем ще залишаються недослідженими. Практично відсутні роботи, в яких була б розглянута з різних боків енантіосемія на лексичному рівні, і ще менше на рівні над фразовою єдністю, що і обумовило вибір *теми нашого дослідження*. *Актуальність статті* обумовлена відсутністю системного підходу в дослідженні фразеологічної енантіосемії. *Метою статті* є виявлення наявності явища енантіосемії як протилежної за знаком оцінки, на прикладі прислів'їв та приказок. *Об'єктом даної статті* є група ідіом китайської мови у порівнянні з еквівалентами української мови. *Предметом дослідження* є емоціональна - оцінна оцінка прислів'їв та приказок китайської мови. *Матеріалом дослідження* є фразеологізми китайської мови та варіанти їх перекладу українською мовою.

У китайській мові можна спостерігати явище, яке називається внутрислівною антонімією, або енантіосемією. Це семантичне явище являє собою здатність слова виражати два значення, що знаходяться в антонімічних стосунках.

Іноді думають, що енантіосемія виступає як різновид полісемії. Н.М. Шанській же вважає [7:64], що такі слова являють собою вже не антоніми, а одну з різновидів амонімов, що виникли в результаті розбіжності значень того самого слова до полярних. Гао Цинци ілюструє дане явище наступним прикладом [8:48]: 乖 guāi - 1) слухняний, покірний; 2) перекірливий, усупереч, врозріз (порівняйте українське: задати свічу і задати домну; залікувати рани і залікувати хворого).

У китайській мові маються стійкі мовні звороти, які називаються прислів'ями і приказками (або ченьюї). Походження їх різне, однак функція цілком визначена — стилістична. Служать вони для додання мови визначеного стилю й емоційного фарбування. Саме основні види і типи емоційно - оцінного значення, що здобувається прислів'ями в процесі комунікації є темою даної статті.

За допомогою мови людина не тільки виражає думки, але також передає свої почуття і волю. Тому, крім основного, предметно - логічного значення, слово може мати також і додаткове, емоційне значення. При цьому варто помітити, що емоційне значення тісно зв'язане із суб'єктно оцінною характеристикою слова. "Емоція і суб'єктивне відношення найтіснішим образом зв'язані і переплітаються, тому що емоція є психологічний процес переживання людиною свого відношення до навколишнього світу і самому собі. Природно, що в процесі мовного спілкування існує потреба виразити не тільки суб'єктивне відношення що говорить, але і переживання цього відношення, тобто емоцію".

Отже, емоційно - оцінним значенням можна назвати значення яке передає почуттєве, суб'єктивне відношення людини до предметів, явищ дійсності. Емоційне фарбування, суб'єктивна оцінка можуть бути позитивними. Разом з тим можуть бути і негативними.

Під явищем емоційно – оцінної енантіосемії розуміється наявність у семантичній структурі полісеманта (у нашому випадку фразеологізму приказкового характеру) значень із протилежними емоційно – оцінними компонентами.

Емоційно–оцінні компоненти (меліоративний і пейоративний), розглядаються насамперед у відношенні лексичних одиниць.

Фразеологічні одиниці, і насамперед фразеологізми – ідіоми, у цьому аспекті ще не були об'єктом вивчення, яке можна назвати емотивною полісемією, тобто розходженням у значенні ідіоми, обумовленої розходженням у емотивній модальності. Мова йде про випадки типу: 寡不敌众 *gua bu di zhong* – 1. “Один не встоє проти багатьох”, тобто “один у полі не воїн” - песимістичне несхвалення якогось задуму. 2. “Один у полі не воїн” - оптимістичне виправдовування у разі поразки, де амбівалентність ідіоми «один у полі не воїн» відносно емотивності приймає вид енантіосемії».

Як показують спостереження, явище емоційно – оцінної неоднозначності, варіативності фразеологізмів, що доходить у більшості випадків до повної протилежності, не менш поширено, ніж лексична емоційно – оцінна енантіосемія, однак воно має свою специфіку, що зв'язано насамперед з особливостями фразеологічного значення, його більш складною природою.

Говорячи про природу енантіосемії і про емоційно – оцінну енантіосемію зокрема, дослідники відзначають, що вона відбиває дві протилежні тенденції мовного розвитку, динамічний характер людського мислення, що виявляється в тім, що одне і теж явище дійсності може по-різному оцінюватися і викликати різні почуття – відносини з боку суб'єкта, що говорить. Фразеологізми ж ще в більшому ступені, чим слова, здатні до емоційно – оцінної амбівалентності як у силу особливостей фразеологічного значення, у якому «верхове положення» займають емотивний і оцінний компоненти, так і їхнього функціонального призначення – характеризувати, оцінювати предмети, явища, дії, стани.

У самій природі фразеологічного значення, що виникає в результаті асоціативно – образного переосмислення цілого словосполучення, закладена потенційна можливість варіювання емоційно – оцінного змісту в залежності від «кута зору» на ту типічну ситуацію, що лежить в основі даного словосполучення. Наприклад, фразеологізм 人往高处走，水往低处流 *ren wang gaochu zou, shui wang dichu liu* – „Людина йде угору, а вода тече у низ”. Порівняйте з українською “риба шукає де глибше, а людина де краще”. Ця ідіома має два антонімічних за знаком оцінки значення:

1. Пояснюючи людське бажання отримати все найкраще - /+/ і
2. Описуючи людську жадобу -/-.

Емоційно – оцінна енантіосемія даної фраземи зв'язана з тим, що при загальній семі «людина не риба і її потреби ширше», що виникла на базі образу - прототипу ситуації «бажання отримати щось», диференціальні семи результату даної зміни – «людині природно намагатися досягти більшого» - у першому випадку і «описання любові до пишноти» - у другому – породжують розходження в їх емоційному відношенні.

Однієї з причин емоційно – оцінної енантіосемії фразеологізмів є евіресмічність їхньої семантики. Велика експлікованість фразеологічного образу, складність внутрішніх відносин між його лексичними компонентами розширює конотативні і номінативні можливості фразеологізму, робить значення фразеологізму евіресмічними. Так, наприклад, фразеологізм «不三不四 *bu san bu si* - не три і не чотири», порівняйте з російським варіантом “ні два ні півтора, ні риба ні м'ясо” зі значенням «меланхолічний, занадто спокійний; або ледачий, який не в змозі зробити навіть найлегшу роботу» характеризується евіресмічністю, оскільки дає детальну, докладну характеристику людини такого типу, що включає кілька ознак: спокійність, витриманість, ледачість та байдужість. Подібна широкозначність номінативного характеру приводить до емоційно – оцінної неоднозначності, що може носити як недеференційний, синкретичний характер, так і виступати

у виді емоційно - оцінної енантіосемії, тобто чітко розведених по протилежних полюсах емоційно – оцінних значеннях.

У зв'язку з цим можна виділити два типи фразеологізмів по характеру співвідношення антонімічних емоційно – оцінних компонентів у структурі значення: фразеологізми з *відокремленою і невідокремленою енантіосемією*. До першого типу відносяться багатозначні (частіше двозначні) фразеологічні одиниці, значення яких характеризуються чіткої емоційно – оцінною протиставленістю, наприклад: «越过范围 yue guo fan wei - переступати (переступити) межу» - 1. Порушити правило, норму поведінки, закон і т.п.; не вважатися з тим, що було звичним, прийнятим /-/. 2. Переходячи з однієї якості в інше, досягати досконалості /+/.

Другу групу складають поліемотивні фразеологічні одиниці, що характеризуються емоційною і/або оцінною диффузністю, потенційною можливістю реалізувати різну емотивність. Наприклад: 原来是这样呀! Ну і ну! – виражає дивування, захоплення, осуд і т.д.

Розподіляючи у такий спосіб енантіосемічні фразеологізми, варто додати, що в кожену групу входять фразеологічні одиниці різних функціональних типів: *конототивні і конототивно–номінативні*. До першого відносяться фразеологізми з виговою і модальною семантикою.

До *конототивно–номінативних фразеологізмів з розчленованою емоційно-оцінної енантіосемією* відносяться ідіоми типу «переступати межу, руки чешуться, серце завмирає, підливати олію у вогонь і т.д.». Наприклад, «火上浇油 huo shang jiao you - підливати олію у вогонь»: 1. Загострювати відносини; збільшувати якість – або почуття /-/. 2. Підвищувати, розпалювати інтерес, увага до к.-л. або ч.-л. /+/.

До фразеологізмів з *нерозчленованою емоційно-оцінної енантіосемією* також відносяться одиниці двох функціональних типів: конототивного і конототивно-номінативного. Це перш за все вигуки. До числа таких фразеологізмів можна віднести фразеологічні одиниці типу «З розуму зійти!». За характером семантики до вигуківих фразеологізмів близькі ідіоми з емотивним значенням, що виникли як вербальні описи паралінгвістичного вираження емоцій: кінесики, міміки, жестикуляції. Наприклад: потирати руки 1. виражає радість, задоволеність; або 2. виражає злорадство.

Окрему групу представляють фразеологізми і *конототивно-номінативного характеру*, значення яких відрізняється емотивною амбівалентністю, яка може змінюватися в залежності від емпатії того, хто говорить або слухає.

Можливість такого двоякого емоційно – оцінного тлумачення підсилюється іронічним характером, оскільки в самій природі насмішки закладено два полярних значення. Іронічна модальність може накладатися на все значення у цілому, визначає можливість емоційно – оцінного тону, або відокремлювати значення ідіоми, переводячи її з меліоративної зони до пейоративної.

Говорячи про два структурних типи емоційно-оцінної енантіосемії фразеологізмів (розчленованої і нерозчленованої), варто додати, що це явище динамічне, і між цюма двома типами існують перехідні випадки; крім того, у діахронії можна простежити перехід одного типу в інший, а саме: від невідокремленості, диффузності – до чіткої протиставленості емоційно – оцінних енантіосем у семантичній структурі фразеологізмів.

По напрямку зміни знака оцінки, як і при лексичної енантіосемії, відокремлюється меліорація і пейорація, між якими в кількісному відношенні спостерігається приблизна рівновага, у відмінності від такого співвідношення в лексиці, де переважає пейорація. Можна припустити, що причина цього криється й особливо

в семантиці фразеологізмів (еврісемічності), і в прагненні мови до внутрішнього зрівноважування. Як приклади меліорації і пейорації можна привести енантіосемії наступних фразеологізмів [6; 22]:

а) меліорація: 寡不敌众 *gua bu di zhong* «серце завмирає» - 1. “Один не встоє проти багатьох”, тобто “один у полі не воїн” - песимістичне несхвалення якогось задуму /-/. 2. “Один у полі не воїн” - оптимістичне виправдовування у разі поразки /+/;

б) пейорація: «学问之根苦，学问之果甜 *xuewen zhi gen ku, xuewen zhi guo tian*» - “корінь навчання гіркий, але плід солодкий” (приказка китаської меншості мяонань). Порівняйте з українською “навчання - світ, а ненавчання - пільма” - 1. Наполеглива праця має свою винагороду /+/. 2. ірон. Негативна оцінка людини, яка робить примітивні помилки ./-/.

По ступені закріпленості мови емоційно-оцінна енантіосемія фразеологізмів поділяється на інгерентну (язикову) і фразеологічні зрощення [15;17]. Утрата живого образу, на основі якого виникло значення ідіоми, найчастіше приводить до закріплення оцінної семантики і, отже, неможливості її енантіосемічного варіювання, наприклад, «шарашкіна контора» - не викликає довіри, нікчемна установа, характеризуються константною негативною оцінкою.

У такий спосіб проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що емоційно-оцінна енантіосемія фразеологізмів – цікавий і складний мовний феномен, об’єктивне існування якого визначається поруч причин немовного лінгвістичного характеру. Відбиваючи загальні тенденції язикового розвитку, фразеологічної- енантіосемії має свої особливості, зв’язані зі структурною і семантичною специфікою фразеологізму як язикової одиниці. Саме ідіоматичність та стійкість надає нам змогу вивчати семантичні, стилістичні та структурні компоненти прислів’їв та приказок.

Китайські прислів’я і приказки за формою являють собою речення і можуть мати буквально і переносне значення. Прислів’я мають повчальне значення. Вони становлять великий інтерес, оскільки в них зафіксовані побут, життя і вдачі народу, вони розповідають про історію, географію, культурі країни, це воістину кристали народної мудрості.

Література

1. Мальцев В.А. До питання виявлення емоціональної лексики в англійській мові.- Сб. “Питання лексикології і граматики іноземних мов”. Мінськ, 1963, 22 с.
2. 陈文彬。拼音文字中的同音词问题的初步研究。中国语文，1953年二号，9页；
3. Семенас А.Л. Лексика китайської мови М.: ИД “Мураха”, 2000. - 320 с.
4. Горелов В.И. Стилїстика сучасної китайської мови. Учеб. Посібник для студентів пед. ин - тов за фахом №2103. “Іноз.мови.”. М., “Освіта”, 1979. 192 с.
5. Горелов В.И. Лексикологія китайської мови: Учеб. Посібник для студентів пед. ин-тов по спец. № 2103 “Іноз. мови”. - М.: Освіта, 1984. - 216 с.
6. Шанській Н.М. Лексикологія сучасної російської мови. - М.: 1972, 64 с.
7. 高庆赐。同义词和反义词。上海，1957年，48-49页。